

УДК 261.6: 281.5 (477)

о. Святослав КИЯК*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Кафедра релігієзнавства, теології і культурології***ЛЬВІВСЬКИЙ ПСЕВДО-СОБОР 1946 РОКУ:
ІСТОРИЧНО-КАНОНІЧНА РЕТРОСПЕКТИВА І НАСЛІДКИ
ДЛЯ УГКЦ**

В статті розглядаються церковно-історичні і суспільно-політичні передумови і наслідки для Української Греко-Католицької Церкви й українського народу Львівського псевдо-собору 1946 року. Розкриваються участь і роль у псевдо-соборі комуністичної влади та московського православ'я, які спільними зусиллями марно намагались досягнути єдиної цілі - ліквідації УГКЦ.

***Ключові слова:** Львівський псевдо-собор 1946 року, державне служіння московського православ'я, підпільна діяльність УГКЦ, духовно-церковна консолідація українства, Московський патріархат.*

Друга більшовицька окупація Галичини принесла нові мільйонні жертви та мучеництво серед українців-католиків, небувалі за своєю жорстокістю і масштабами випробування вселенсько-помісної та національної ідентичності українського католицизму в умовах тотального переслідування і нищення комуністичною владою Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ), за активної співучасті РПЦ.

Співпраця московського православ'я зі сталінським тоталітарним режимом, яка принесла нові кривди та терпіння для українського католицизму, отримала не лише осуд у Ватикану, але й папа Пій XII у липні 1949 року, в світлі останніх даних про цю співпрацю, змушений був підкреслити несумісність сталінського соціалізму із християнством, оголосивши декрет Конгрегації у справах віри, яким встановлювались церковні санкції за приналежність до комуністичних партій або за активну їх підтримку, забороняючи в обох випадках уділяти християнам Святе Причастя¹.

Вершиною співпраці сталінської та православної влади в СРСР стала підготовка та проведення так званого собору у Львові в 1946 році з метою ліквідації Української Греко-Католицької Церкви. В цій акції сталінської влади значну роль відіграла, як справедливо стверджують історики, пропаганда Московського патріархату перед собором, зокрема - його пастирське послання до уніатів, а особливо - після нього, відкрито закликаючи католиків Галичини до зради віри батьків, а саме послання та

¹ Див.: Суттнер Е.-К. Українське християнство на початку III-го тисячоліття: історичний досвід та еkleзіологічні перспективи / Е.-К. Суттнер. - Львів: Свічадо, 2001. - С. 108.

інші звернення РПЦ, на думку відомого українського католицького історика, отця Івана Гриньоха, стали вказівниками для майбутніх репресивних акцій радянських органів, чи, принаймні, іще раз засвідчили тісну співпрацю влади і РПЦ в нищенні українського католицизму¹.

Соборові передували не лише прийняття до складу РПЦ 22 лютого в Києві «ініціативної групи» в складі 13 священників УГКЦ та свячення 24-25 лютого на єпископів РПЦ отців Антонія Пельвецького та Михаїла Мельника, що з точки зору канонічних норм сьогоднішнього московського православ'я мало б кваліфікуватись як прозелітизм, але й каральні акції та примус серед українських католицьких священників задля забезпечення масовості у приєднанні до православ'я, однак на початок 1946 року у західноукраїнських областях із 1294 священників 859 (66 %) заявило про підтримку дій «ініціативної групи»².

Тому твердження РПЦ про те, що УГКЦ внутрішньо була готова до об'єднання з православ'ям, чи, що навіть сама ініціювала його, не відповідають історичній правді, оскільки репресивні каральні акції влади щодо католицького духовенства поставили його в жорстку залежність від неї. Окрім того, напередодні собору вся ієрархія УГКЦ та значна частина її духовенства були ув'язнені, а тому не може бути й мови про легітимність собору, на якому не був присутній жоден єпископ УГКЦ, який би мав представляти інтереси Церкви. Присутні на соборі нововисвячені православні єпископи - відступники від католицизму, були, як справедливо висновує один із провідних каноністів УГКЦ - єпископ Софрон Мудрий, не представниками УГКЦ, але РПЦ, а православні єпископи, згідно католицького канонічного права, взагалі не можуть бути присутніми на греко-католицькому церковному соборі, решту ж 232 учасники собору, серед яких було 216 священників та 16 світських осіб, не мали підтверженого владою УГКЦ делегатського мандату, котрий би окреслював коло членів церкви, яких вони представляли. Окрім того, РПЦ напередодні собору засвідчила своє брутальне втручання в справи УГКЦ, що, як справедливо зауважують історики, не лише є некоректним, але й суперечить канонам Православної Церкви, які забороняють їй втручання в справи іншої конфесії⁴. Однак 12 лютого 1946 року патріарх Алексій надіслав благословення «ініціативній групі» на проведення собору.

Безпосередньо напередодні собору, 1 березня 1946 року, влада іще раз вчинила агресивний тиск на духовенство УГКЦ, опублікувавши в республіканській пресі «Повідомлення прокурора УРСР про притягнення до

¹ Див.: Hryniuch I. The Destruction of the Ukrainian Catholic Church in the Soviet Union / I. Hryniuch // Prologue Quarterly. Problems of Independence and Amity of Nations. - 1960. - № 4. - S. 5-51.

² Див.: Волошин Ю. Ліквідація греко-католицької церкви / Ю. Волошин // Визвольний шлях. - 1996. - № 3. - С. 344.

³ Див.: Мудрий С Нарис історії Церкви в Україні / Владика Софрон Мудрий, ЧСВВ. - Івано-Франківськ, 1999. - С. 487.

⁴ Див.: Bociurkiw B.-R. The Ukrainian Greek-Catholic Church and the Soviet State (1939 - 1950) / B.-R. Bociurkiw. - Edmonton, Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1996. - S. 153.

судової відповідальності керівних діячів греко-католицької церкви за антирадянську діяльність на користь фашистських окупантів у роки Великої Вітчизняної війни», чим мала попередити чи змусити священиків, які перебували в опозиції до влади, до співпраці з нею¹. Однак дане повідомлення можна і слід трактувати й зовсім у іншому сенсі: всі ієрархи УГКЦ в час комуністичного переслідування непохитно, аж до самої смерті, дотримувались своїх католицьких переконань, зради яких від них настійно домагались комуністичні репресивні органи.

Час «собору возз'єднання» УГКЦ з РПЦ був вибраний не випадково - він був скликаний у 350-ту річницю Берестейської унії та проведений у Львові 8-10 березня 1946 року, від п'ятниці і до першої неділі Великого посту - неділі «Православ'я». Приготування до нього тривали сім місяців, а сам «собор», матеріали якого були опубліковані окремим виданням на 176 сторінках², завершив свою роботу за 6 годин, включно із відслуженим молебнем, зачитаними вітаннями та представленнями делегатів від Московської патріархії, з 12 доповідями, які відображали позицію лише присутніх на соборі і в яких не допущено жодного інакомислення чи позиції репресованої частини УГКЦ³, подвійним голосуванням, представленням нових єпископів - відступників від католицизму, співом «многоліття» та молитви «Достойно есть», а також - включно із обідньою перервою. Такий прискорений темп проведення «собору» викликав слушне поцінування його в істориків, як «стахановський собор» двадцятого століття, «який радше робив враження спрепарованої комедії, ніж церковного збору. Хоч «собор» практично закінчився першого дня за 6 годин, однак формально тривав три дні, бо треба було дочекатися неділі Православ'я, щоб проклинати давніх єретиків, як це водиться, а серед них «проклятого» Петром I гетьмана Івана Мазепу. А тим часом повідомлено і Сталіна і Московського патріарха Алексія телеграмами, як головних режисерів, про виконання замовлення, з проханням про ласкаве «благословення» і прийняття петиції про повернення до православ'я. ... Був Великий піст 1946 року, час покаяння і покути, коли згрішили перед Богом і людьми наші брати»⁴. Однак відповіддю патріарха Алексія на це прохання було його мовчання, а сама патріархія повідомлення про собор у своєму «Журналі Московської патріархії» навіть не відносила до офіційної інформації про життя РПЦ⁵, підтвердивши тим самим пропагандистський характер цього собору. При цьому ця Церква навіть не зважила на те, що рішення собору мали б мати історичну вагу для неї, адже в них йшлося про надзвичайно важливі рішення. По-перше - анулювання постанов Берестейської унії 1596 року, які, до речі, приготувались і

¹ Див.: Історія релігії в Україні: у 10-ти томах. - К.: Світ знань, 2001. - Т. 4: Католицизм. - С. 462.

² Див.: Діяння Собору греко-католицької церкви 8-10 березня 1946 року у Львові. - Львів, 1946. - 176 с.

³ Див.: Там само. - С. 127 і далі.

⁴ Мудрий С Нарис історії Церкви в Україні / Владика Софрон Мудрий, ЧСВВ. - Івано-Франківськ, 1999. - С. 488.

⁵ Див.: Журнал Московской патриархии. - 1946. - № 4. - С. 5-96.

дискутувались на загально-церковних соборах Руської - Українсько-Білоруської Церкви та в тодішньому суспільстві упродовж 1590 - 1595 років, хоча і в межах цього часу не всім суспільним верствам, як відомо з історії, в достатній мірі вдалось долучитись до обговорення проблем унії. Однак в часовому відношенні і стосовно можливостей дискутування порівняння цих двох соборів явно не на користь псевдо-собору 1946 р., адже напередодні та в час його проведення владою взагалі були виключені будь-які можливості обговорення його пропозицій. По-друге, на соборі розглядалось питання «відізвання» цієї Української Церкви від Римської (Папської) Церкви, а також її «повернення» до «прадідівської православної віри» та «возз'єднання з Руською Православною Церквою в Радянському Союзі». І, насамкінець, доказом того, що собор 1946 року насправді був не лише «псевдо-собором», але й був інспірований владою і РПЦ, є те, що «стихійним піднесенням рук собор одноголосно прийняв ці історичні рішення»¹, не скріпивши їх ні печатками, ні підписами, а найголовніше - підписами єпископів УГКЦ, з яких жодного не було серед «соборових отців». До того ж делегація отців цього псевдо-собору на чолі з Г. Костельником та єпископами-самозванцями М. Мельником та А. Пельвецьким була поспішно, вже 5 квітня 1946 року, прийнята в Москві патріархом Алексієм та владними чинниками, точно за такою ж схемою, як це відбувалось за царів Миколи I 1839 року та Олександра II 1875 року, які приймали «уклінні прохання вірних про прийняття до православ'я» та чолобитні, відповідно, від Семашка та Попеля із «сотоварищами» із Холмщини. Все ж схема 1946 року мала одну відмінність - тоді були відсутні слова відповіді: «Дякую Богові і приймаю», сказані царем Миколою I, яких не міг сказати сатрап-атеїст Сталін, хоча це і не завадило всім без винятку отцям-доповідачам на псевдо-соборі проголошувати хвалебні оди і гімни не Богові, не Синові Божому, а «незрівнянному Сталіну», «збирачеві українських земель» (с. 18), «великому Генералісимусу» (с. 91), «великому вождеві» (с. 108), бо під «геніальним керівництвом великого Сталіна здійснилося те, за що боролися кращі покоління українського народу» (с. 141), а також - «рідній партії», яка «на чолі з великим Сталіним, забезпечила українському народові щасливе життя у своїй власній державі» (с. 115).

Таким чином, увесь перебіг дособорових, соборових та пособорових подій, зокрема, свідчення преси (лише 20 березня 1946 року «Вільна Україна» видрукувала текст лакейських телеграм-подяк від «собору уніатської церкви Сталіну і Хрущову»), учасників собору (так, Г. Костельник приводив, замість властивих для його довоєнних богословських творів «глибоко догматичних» засад необхідності ліквідації унії, чисто політичний аргумент: «В умовах, коли весь український народ об'єднаний в єдиній радянській державі, було б абсурдом зберігати зв'язки з Римом»³), а також -

¹ Див.: Діяння Собору греко-католицької церкви 8-10 березня 1946 року у Львові. - Львів, 1946. - С. 43.

² Див.: Там само. - С. 17, 22.

³ Див.: Журнал Московской патриархии. - 1946. - № 4. - С. 34-35, 37.

архівних документів НКВС тих часів, в яких засвідчено, що «возз'єднання Греко-Католицької Церкви з Православною в основному не зачепило релігійне життя віруючих, останні цілком не реагують на цю подію»¹. Всі ці факти однозначно виявили політичний характер псевдо-собору 1946 року, оскільки основні учасники «ініціативної групи» - зрадники українського католицизму, після виконання своїх ролей в цьому кремлівському церковному фарсі, не лише опинились на маргінесі православної стратегії в Галичині, але й в скорому часі були знищені фізично, бо головна роль в соборовому дійстві була відведена Російській Православній Церкві, котра після собору 1946 р. «поглинула» УГКЦ, що стало іще одним кроком «до того, щоб ліквідувати своєрідність сприйняття українцями християнства і загнати їх для зросійщення до Московсько-церковної православної імперії»².

У зверненні Синоду єпископів Києво-Галицького Верховного Архієпископства УГКЦ до духовенства, монашества й мирян та всіх людей доброї волі з приводу 60-ї річниці Львівського псевдо-собору 1946 року, оприлюдненому 7 березня 2006 року, аргументовано підкреслюється обґрунтованість вживання до означення цієї акції назви «псевдо-собор», оскільки «його було скликано в умовах страхітливого терору й проведено з неприпустимими порушеннями норм церковного права і релігійних свобод людини» і він став «прикладом бруталного втручання держави в релігійне життя людей. Його справжня мета була .викреслити з буття Київської Церкви саму ідею єдності з Римським Апостольським Престолом. Проте скріплена віками єдність вистояла, витримала всі випробування» . У документі наголошується, що проведення цього псевдо-собору ієрархія Російської Православної Церкви в унісон з офіційною радянською пропагандою виправдовувала необхідністю ліквідації наслідків Берестейської унії та «повернення уніатів у лоно Церкви-матері», тобто Московського патріархату, до якого, як наголошується у зверненні, «ні самі греко-католики, ні їхні історичні попередники ніколи не належали». Зрештою, українські католицькі ієрархи підкреслюють, що УГКЦ й після 400 років єдності - унії з Римом все ж не втратила своєї церковної самобутності, а натомість Львівський псевдо-собор, який в очах православних уневажнив Берестейську унію, якраз і був типовим актом уніатизму з боку Російської православної церкви, оскільки вона під виглядом «возз'єднання» підпорядкувала собі іншу Церкву й зросла її коштом⁴.

Завдяки «унії» 1946 року, інспірованої комуністичним режимом та московським православ'ям, котра стала яскравим виявом розбійницького прозелітизму, як кваліфікує цей акт дослідник новітньої історії українського

¹ ДАЛО. - Ф. Р-13323. - Оп. 1т. - Спр. 4. - Арк. 3.

² Колодний А. Україна в її релігійних виявах / А. Колодний. - Львів: Сполом, 2005. - С. 169, 271.

³ Звернення Синоду єпископів Києво-Галицького Верховного Архієпископства УГКЦ до духовенства, монашества й мирян та всіх людей доброї волі з приводу 60-ї річниці Львівського псевдо-собору 1946 року (7 березня 2006 року) // Нова Зоря. - 2006. - Ч. 11 (681). - С. 2.

⁴ Див.: Там само. - С. 2.

католицизму Михайло Гайковський, Московська патріархія отримала 30 % із 4 млн. 283 тис. віруючих, 3040 парафій, 4400 храмів і 2950 священників, що склало більшу частку від кількості вірних, храмів та парафій, наявних у патріархії¹, як тоді, так і аж до розпаду СРСР, коли основну масу їх вірні, які за умов свободи повернулись до прадідівського українського католицизму, перевели у власність рідної історичної Церкви, однак цей «грабіжницький баланс» РПЦ і до сьогодні фігурує в її претензіях до УКЦ та до Ватикану, як незаконно відібрані у православ'я храми та наслідки насильного прозелітизму українського католицизму серед московських православних вірних у Галичині. При цьому Москва не бере до уваги іще один «здобуток» Львівського псевдо-собору, на який звертає увагу згаданий вчений, - РПЦ отримала після псевдо-собору «священників, вишколених в європейських університетах і католицьких духовних закладах, які стали елітною частиною забитого московського попівства», а в пособоровий час аж до розпаду СРСР «галичани щорічно регулярно додавали третину семінарійного контингенту в Москву, Ленінград і Одесу, з якого рекрутувалось священство на всю Русь» .

В цілому темпи «навернення» українських католиків на московське православ'я були значно нижчими, ніж цього вимагала влада і прагнула РПЦ, задля сповнення «віковичного бажання»: на 1 листопада 1946 року в Галичині, в умовах постійної загрози арештів, продовжувало діяти 270 уніатських парафій, в тому числі - в Тернопільській області 136, Станіславській - 54, Львівській - 48, Дрогобицькій - 32, а на середину цього року близько 1600 греко-католицьких священників перебували у тюрмах, а кілька сотень душпастирів перейшло на нелегальну діяльність. Всього у 1945 - 1946 роках лише 43 % (1111) священників УГКЦ перейшло на православ'я, а чернечі спільноти іще навіть значно довше залишались духовними твердинями церкви: в 1949 році лише на Львівщині продовжували діяти три монастирі, незважаючи на шалений тиск органів радянської влади . Серед монашого духовенства, як твердить відомий дослідник «катакомбної» історії УГКЦ Богдан Боцюрків, лише декілька осіб зреклося унії, а монастирі іще тривалий час після псевдо-собору залишались островами українського католицизму. Натомість РПЦ в той період не спромоглася відкрити в Галичині жодного ні чоловічого, ні жіночого монастиря. Так, василіянський монастир у Гошеві, до закриття в 1950 році, був місцем активного паломництва українських католиків, а жіночі монастирі вистояли іще довше: у Станіславі провінційний будинок сестер Службниць провадив свою діяльність до 1949 року, а в 1950 році 28 сестер Службниць було ув'язнено, з них 25 - заслано до Сибіру й Далекого Сходу⁴,

¹ Див.: Гайковський М. «Соборно-більшовицький» прозелітизм Московської патріархії і ліквідація Греко-Католицької Церкви в Україні / М. Гайковський // Київська Церква. - 2000. - № 3 (9). - С. 18.

² Там само. - С. 18.

³ Пашенко В. Греко-католики в Україні: від 40-х років ХХ століття до наших днів / В. Пашенко. - Полтава, 2002. - С. 103, 105, 106.

⁴ Див.: Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939 - 1950) / Б. Боцюрків. - Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2005. - С. 171, 174.

монастир сестер Василіянок у Суховолі проіснував до 1952 року, а дві сестри-василіянки доглядали митрополичу резиденцію у Львові до 1957 року, служачи православним «наступникам» Й. Сліпого. За даними управління МВС у Львівській області, лише в цьому в регіоні в 1954 році іще проживало та діяло 75 ченців і 170 черниць¹. Однак хвиля арештів практично припинила відкриту діяльність усіх інших жіночих монастирів у Галичині та на Закарпатті в 1950 році, в результаті чого було заарештовано близько ста монахинь усіх чинів та згромаджень, серед яких, зокрема, було 40 сестер Служебниць, 29 із яких загинули в Сибірі та на Далекому Сході. В наступні роки черниці, які перейшли в підпілля, створили невеликі підпільні спільноти, переважно в містах, де ще діяли костели і де вони отримували необхідну постійну духовну допомогу і опіку, займаючись переважно мирською працею медичних сестер, санітарок, куховарок, швачок і т. п. Завдяки довір'ю вірних монахині були надзвичайно важливою організаційною ланкою в конспіративній мережі УГКЦ, забезпечуючи посередництво між духовенством і вірними, оберігаючи в підпільних молитовних домах та на конспіративних квартирах Найсвятіші Тайни між відвідинами священників, уділяючи причастя вмираючим, організовуючи релігійну освіту вірних.

Загалом, на противагу рішенням і діям Львівського псевдо-собору, УГКЦ в другій половині 40-х - 80-х роках ХХ ст. стала величною іконою Христа, страждаючого у своїх єпископах, священниках, монахах, монахинях і вірних, котрі, будучи одухотвореними вірністю українському католицизмові, надавали навіть перевагу смерті, ув'язненню чи засланням над ослабленням цієї вірності, не бажаючи бачити свої храми замкненими і бути позбавленими духовної опіки, що надихало сотні підпільних душпастирів на активну безстрашну працю, завдяки чому репресована Церква, терплячи жахливі переслідування, стала істинним виразником національних і загальнолюдських цінностей, росла і зміцнювалась та й не лише не була знищена, але і спричинилась до зміцнення католицької віри в українському народі, до іще ревнішого збереження українцями-католиками духовної спадщини батьків не тільки в Галичині, на сході України та за її межами на колишніх територіях СРСР, але й до активнішого духовно-пасторального розвитку українського католицизму в діаспорі, про що свідчить сучасний стан церковної структури УГКЦ в Україні та світі.

За умов жорстоких переслідувань тоталітарного комуністичного режиму УГКЦ та її провідники виявили велику моральну силу і залишились не скомпрометованими у співпраці із цим режимом, засвідчивши свою вірність християнським та історичним церковно-католицьким ідеалам, а натомість спільна антикатолицька діяльність сталінського режиму та РПЦ в Галичині підтвердила збереження московським православ'ям споконвічної,

¹ ЦДАГОУ. - Ф. 1. - Оп. 24. - Спр. 3867. - Арк. 2-4.

² Див.: Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946 - 1989) / Б. Боцюрків // Календар «Благовіста». - 1998. - С. 93-94.

притаманної для нього традиції одержавлення, згідно якої втручання світської влади в церковне життя вважалось не лише допустимим, але й бажаним і всіляко підтримувалось впродовж усієї російської історії.

Svyatoslav KYIAK

**LVIV PSEUDO-COUNCIL IN 1946: HISTORICAL AND CANONICAL
CONSEQUENCES AND RETROSPECTIVE FOR UGCC**

In the article deals with church-historical and socio-political conditions and consequences for Ukrainian Greek Catholic Church and the Ukrainian people Lviv pseudo-council 1946. Disclosed participation and role in the pseudo-communist government and the Cathedral of the Moscow Orthodox Church, which tried in vain to joint efforts to achieve common goals - liquidation of the UGCC.

Keywords: *Lviv pseudo-council in 1946, public service Moscow Orthodoxy Church clandestine activities, spiritual and ecclesiastical consolidation Ukrainians, Moscow Patriarchate.*